

УДК 342.4

*К.О. Закоморна, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків*

РОЛЬ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІК БОЛГАРІЯ, ЕСТОНІЯ Й ІСЛАНДІЯ)

Прийняття Верховною Радою України в 1996 р. Конституції не завершило перехідний етап державно-правової реформи, а лише надало новий імпульс її розвитку. Уже в 1998 р. в українському парламенті були зареєстровані законопроекти, які передбачали перегляд окремих положень Основного Закону. Конституційні зміни 2004 р. викликали неоднозначну реакцію в наукових і політичних колах. Так, за підсумками окремих експертів, ці зміни за формою запровадили парламентсько-президентську республіку, а по суті остаточно дестабілізували функціонування вищих органів влади [4]. Нові спроби переглянути Конституцію були здійснені у 2008 р., коли попередній Президент України В.А. Ющенко сформував Національну конституційну раду. Доленосне Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р., № 20-рп /2010 про повернення суспільства до Основного Закону в редакції 1996 р. в юридичних і політичних колах надзвичайно

загострило полеміку про механізми впровадження конституційних новел. Так, переважна більшість вітчизняних науковців вважає, що Україна варта суттєво кращої Конституції, тому конституційний процес має тривати й надалі у напрямку відходу від порожньої риторики й інфантилізму до створення конституційних стимулів творчості й обмежень прерогатив бюрократичної влади [17, с. 149].

Отже, об'єктивно назріла потреба відпрацювати заходи, спрямовані на вдосконалення вітчизняного конституційного процесу. У цьому зв'язку цілком логічною виглядає ініціатива першого Президента України Л. М. Кравчука підготувати і внести зміни до чинної Конституції та її підтримка чинним главою держави [15]. Не викликає сумніву й доцільність опрацювання конституційних поправок Конституційною Асамблеєю. По-перше, світовий досвід показує, що подібні органи установчої влади (конституційні конвенції, асамблеї, конгреси, збори)

ставали дійовими механізмами деполітизації конституційного будівництва. Як правило, конституанти цього типу є виборними органами, що утворюються для розробки і прийняття конституції [19, с. 134]. По-друге, скликання установчої влади створює форум для обговорення конституційних питань, акумулює й виражає існуючі налаштування, а в умовах відкритих дебатів переносить їх на суспільство в цілому [8, с. 462].

Водночас слід указати й на справедливі сумніви стосовно ідеї формування установчих зборів за сучасних українських реалій. Зокрема, науковці вважають, що спочатку варто знайти відповіді на 2 ключові запитання: (а) чи спроможна Верховна Рада України відмовитися від права ревізії Конституції, яке, нібито їй належить, і (б) чи правомочний український парламент приймати закон про установчі збори? [22]. У цьому зв'язку не треба забувати аксіому: наявність 2-х конкуруючих центрів-конституант максимально загострює конституційну кризу [8, с. 473].

Відповіді на вказані актуальні запити повинна відшукати Науково-експертна група, до складу якої ввійшли провідні вітчизняні правознавці. За твердженням учених, попередні конституційні поправки проходили без широкого залучення

до цієї процедури громадськості й фахівців з конституційного права, а тому вони мали досить суттєві прогалини й недоліки [4]. Більше того, через незатребуваність конституціоналістів тематика конституційної реформи не отримала належного теоретичного обґрунтування [22]. Ось чому правильною вважаємо позицію щодо доручення фахівцям у сфері конституційного права розробити концепцію реформування Основного Закону. Потрібно відмітити, що вітчизняна школа конституційного права збагачена ґрунтовними працями Ю.Г. Барабаша, В.П. Колісника, М.П. Орзиха, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка та ін. Безсумнівно, у ході своєї діяльності члени вказаної групи звернуться до зарубіжного досвіду вирішення аналогічних проблем. Думаємо, що особливий інтерес може викликати практика функціонування сучасних європейських конституант.

Вищезазначене й зумовлює мету даної статті, яка полягає у розкритті призначення установчих зборів в контексті глибоких трансформаційних процесів у Болгарії й Естонії – постсоціалістичних державах, членах Європейського Союзу – та в умовах модернізації конституційного правопорядку в Ісландії – країні сталої демократії, що має статус

кандидата ЄС. Для досягнення поставленої цілі розглянемо специфіку конституційно-правової регламентації статусу конституант, особливості їх формування й обсягу компетенції.

Доктрина про установчу владу, яка завжди залишається за народом і легітимує компетенцію конституційних органів, і теорія відмінності влади законодавчої від влади, яка конституює основний закон, найповніше сприйняті конституційною практикою США [2, с. 494, 502]. Не останнє слово в розвитку цієї ідеології мав і принцип недовіри парламенту, який втілювався в необхідності прийняття екстраординарного верховного акта – писаної Конституції (для федерації і штатів) [10]. Так, за загальним правилом перші конституції штатів і федеральна Конституція 1787 р. розроблялися і приймалися установчими конвентами. Американський досвід діяльності подібних конституант став прототипом для конституційного будівництва Європи XIX ст.: Конституції Франції (1789 р., 1848 р., 1871 р.), Бельгії (1830 р.), Болгарії (1879 р.) сформовані установчими зборами. З часом даний спосіб здійснення установчої влади набув популярності в усьому світі: Веймарська Конституція (1919 р.), нові Конституції Італії (1947 р.), Індії (1949 р.), Франції (1946 р.), новітні Болгарії (1991 р.), Естонії (1992 р.) та ін.

Конституційна історія вищезазначених країн демонструє, що попит на установчу владу виникає в умовах так званого «конституційної прориву». Науковці визначають потребу заповнення, так би мовити, конституційних пустот установчою владою у випадках: (1) утворення нової держави (Естонська Республіка); (2) зміни політичного режиму в результаті соціальної революції – мирної або насильницької (Республіка Болгарія); (3) неможливості за допомогою часткових змін привести юридичну конституцію у відповідність до фактичної (Республіка Ісландія) [19, с. 133, 134]. У перших 2-х прикладах конституювання основного закону відбулося в рамках конституційного реформування, зумовленого складними перехідними процесами в суспільстві. Оцінюючи призначення установчого загальнонаціонального органу в момент конституційної кризи, вчені зауважують, що повна зміна основного закону через конституційні збори дозволяє подолати брак політичного лідерства, визнати факт революції й легітимувати нову владу [7, с. 68, 69]. Щодо 3-го з вищенаведених випадків, скоріше він характерний для конституційної модернізації, тобто процедури оптимізації існуючого конституційного правопорядку.

Поряд зі спільними ознаками установчі інституції можуть виконувати неоднакові функції, реалізація яких тягне й неоднозначні наслідки. Зокрема, А.М. Медушевський стверджує: по-перше, на відміну від національних асамблей європейських революцій нового часу, збори сучасних країн парадоксальним чином не протистоять владі, а організуються на її підтримку; по-друге, результати діяльності конститuant є досить різним, а іноді й не виправдовуючими сподівання ініціаторів [Див.: 7, с. 69; 8, с. 460]. Як вбачається, справедливність цих висновків підтверджується компаративним аналізом організації й функціонування сьогочасних установчих зборів у 3-х обра-них нами країнах.

Необхідно зазначити, що відправним моментом процесу легітимації конституції є правове врегулювання перспективи повного її оновлення. Світовий конституційний досвід переконує, що досить рідко чинний основний закон містить положення, що встановлюють можливість повного його перегляду. Науковці стверджують, що подібна прогалина пояснюється прагненням виключити юридичну можливість скасування чинного основного закону [19, с. 134]. Наприклад, не передбачають такої процедури Конституція США (1787 р.), Основний

Закон ФРН (1949 р.), Конституція Франції (1958 р.), Ісландії (в ред. 1944 р.).

Так, Конституція Ісландії (ст. 79) фіксує лише процедуру її часткового перегляду. Поправки до Основного Закону розглядаються на чергових і позачергових сесіях Альтингу (однопалатного парламенту держави). У випадку прийняття ним цієї пропозиції парламент негайно розпускається і проводяться загальні вибори нового парламенту. Якщо ново обраний Альтинг ухвалить запропоновані зміни, Президент їх промульгує. Після цього поправки стають чинним конституційним законом. Особливо зміцненою є ст. 62 Конституції, яка встановлює державний статус Євангелічної Лютеранської Церкви і яка змінюється на республіканському референдумі. За півстоліття Конституція Ісландії 6 разів зазнавала ревізії, що стосувалася становища Альтингу і статусу громадян [6].

У сьогоднішньому суспільстві цієї країни назріла потреба панівного оновлення конституційного матеріалу, яку можуть вирішити установчі збори. По-перше, незважаючи на неодноразові спроби, тривалий час парламент так і не довів свою спроможність розробити проєкт нового Основного Закону. По-друге, ісландці постійно виражали невдоволення останнім,

оскільки він розроблявся під впливом Данії і становить собою видозмінений датський Основний Закон. По-третє, передбачалося, що оновлена Конституція, сприяючи об'єднанню нації навколо, так би мовити, «нового образу Ісландії», допоможе відродити державу після фінансової кризи. Ураховуючи наведені обставини, у 2010 р. влада ініціювала прийняття Закону «Про Конституційну Асамблею», який встановлює, що перед формуванням Конституційної Асамблеї слід провести Національний форум (зібрання), тому що саме його члени обговорюють зміст і пріоритети нової Конституції [1]. Національне зібрання нараховує 1000 громадян, відібраних методом випадкової вибірки з Національного реєстру народонаселення. Результати діяльності цього форуму (він відбувся 6 листопада 2010 р.), узагальнені у 8-ми тематичних блоках, і послужили підґрунтям для роботи ісландської конституанти над новим Основним Законом. Вибори до Конституційної Асамблеї пройшли наприкінці листопада 2010 р.

Стаття 3 вказаного Закону перелічує наступні завдання Конституційної Асамблеї: (1) розробити основні засади Конституції та її фундаментальні поняття; (2) визначити організацію законодавчої й виконавчої гілок

влад й місце Президента Республіки; (3) установити механізми забезпечення незалежності судової влади і здійснення нею контролю за іншими державними інституціями; (4) запровадити форми широкого залучення населення до управління державними справами; (5) зафіксувати принципи проведення зовнішньої політики й участі держави в роботі міжнародних організацій; (6) ввести засади раціонального використання природних ресурсів та ін. З метою реалізації цих стратегічних завдань виняткова увага приділяється порядку формування складу Конституційної Асамблеї, оформленню виборчих бюлетенів, голосуванню відкріпними талонами тощо.

Зокрема, розд. 2 «Вибори Конституційної Асамблеї» встановлює мінімальну чисельність Асамблеї – 25 делегатів, максимальну – 31, термін її повноважень – 2 місяці. У безпосередніх виборах конституанти мають право брати участь усі громадяни, які й формують Альтинг. Виняток становлять вищі державні посадовці – Президент Республіки, депутати парламенту, члени Кабінету міністрів, члени Конституційної комісії й Організаційного комітету. Повідомлення про делегата має супроводжуватися наступними даними: (а) списком за підписом 30 – 50 громадян (один грома-

дянин вправі підтримати лише одного кандидата), причому кожен підпис засвідчується 2-ма свідками; (б) фотографією, автобіографією й відомостями про постійне місце проживання. Голосування відбувається за відкритими списками (преференційне) з використання методу природної квоти й системи єдиного голосу, що передається.

На нашу думку, зазначений порядок формування повинен демонструвати: (1) деполітизацію й демократичність опрацювання Конституції й народний характер її розроблення. Приміром, з 522 кандидатів обрано 25 делегатів – непрофесійних політиків, які представляють різні верстви населення; серед членів Асамблеї є лікарі, менеджери, адвокати, директор театру, професори університетів, журналіст, фермер, пастор та ін.; (2) максимальне відсторонення вищих державних інституцій, бо коли поправки стосуються безпосередньо їх привілей і повноважень, вони об'єктивно не в змозі залишатися безсторонніми; (3) прагнення не допустити перетворення конституційної невизначеності в серйозну конституційну кризу.

Статус делегатів Конституційної Асамблеї аналогічний положенню депутатів Альтингу (забороняється імперативний мандат, поширюються імунітет і

індемнітет, діє принцип несумісності). Асамблея формує керівний орган – Президію, що включає Президента, віце-президента і голів 3-х комітетів: (а) з основ Конституції та її фундаментальних понять; (б) з організації законодавчої й виконавчої влади та ролі Президента Республіки і (в) з виборів і референдуму. Враховуючи, що делегати Асамблеї не є фахівцями в царині законотворчості, Президія вправі залучати до роботи експертів. Закон також містить максимальні можливості для громадськості брати участь у діяльності Асамблеї, а саме: (а) її сесії відкриті для публіки, транслюються в засобах масової інформації; (б) на засіданнях можуть бути присутніми стільки громадян, скільки дозволяє приміщення; (в) на вебсайті конституанти розміщуються відомості про розгляд проекту Конституції; (г) Асамблея приймає усі пропозиції щодо змісту останньої.

У ст. 26 розглядуваного Закону закріплено процедуру обговорення проекту Конституції в 2-х читаннях – у цілому й по статейно. Зважаючи на консультативний статус Асамблеї (ст. 1 Закону), ст. 27 установлює, що після прийняття цієї інституцією конституційного законопроекту він переходить в Альтинг для процесу. Разом із тим професор економіки, делегат Асамблеї

Т. Гулфесон заявив, що у зв'язку з тим, що конституційний проект скоріше буде містити вимогу зменшення членів парламенту, Альтинг фактично непридатний його розглядати, а тому має передати вирішення цього питання на національний референдум [20]. Отже, первісно Асамблея наділена обмеженою компетенцією. У конституційній теорії подібні конституанти називаються «несуверенними», оскільки вони не уповноважені остаточно оголошувати конституцію або визначати спосіб її вирішального прийняття [21, с. 85, 86]. Можна припустити, що на ісландський орган установчої влади покладається обов'язок неупереджено узагальнити всі пропозиції, що надходять від громадян, і впорядкувати їх у єдиному нормативно-правовому акті.

Ще один приклад роботи несуверенних установчих зборів демонструє досвід діяльності Конституційної Асамблеї Естонської Республіки. У 1990 р. пройшли вибори до вищого законодавчого органу – Верховної Ради, в якій більшість мандатів отримали прихильники незалежності держави, а також до представницького органу громадян – Конгресу, який обирали лише громадяни довоєнної республіки та їх нащадки. За ініціативою останнього Верховна Рада прийняла постанови, в яких радян-

ський період, по-суті, викреслювався з історії Естонії. Відповідно до них, оскільки юридично міжвоєнна Естонська Республіка продовжує існувати, вищу юридичну силу має її Конституція 1938 р., а Конституція Естонської РСР 1978 р. визнається недійсною. Цей крок мав за мету підкреслити поновлення незалежності Республіки. Науковці, оцінюючи цю подію, зауважують, що політики й законодавці Естонії усвідомлювали неможливість у сучасному, більш прогресивному, з точки зору демократії, світі реставрувати передвоєнну Конституцію, особливо якщо країна прагне до Європейського Співтовариства [11, с.159]. Тому абсолютно зрозумілим явищем стало визначення в постанові Верховної Ради Естонії «Про державну незалежність» (1991 р.) потреби розробки нової Конституції. Згідно із цим документом для опрацювання Основного Закону Естонської Республіки й подання його на референдум утворюється Конституційна Асамблея, склад якої формується шляхом делегування членів вищого законодавчого органу державної влади Естонської Республіки і представницького органу громадян – Конгресу Естонії [14]. Рішення про формування конституанти було зумовлено браком правомочних органів суверенної Естонської Республіки, оскільки

ки, по-перше, Верховна Рада ще сприймалася як адміністративний орган окупаційної влади, та, по-друге, Конгрес не вважав себе компетентним розробляти Основний Закон, через те що організувався нащадками корінних естонців стихійно, без належної правової бази і процедури [12].

Конституційна Асамблея становила собою орган, утворений на паритетних засадах: 30 членів від Верховної Ради і 30 від Конгресу. У складі конститuantа було сформовано 7 комітетів, до роботи в яких були залучені зарубіжні конституціоналісти з Австрії, Данії, Ірландії, Швеції, представники РЄ, та юридично-експертна група, яку очолив міністр юстиції. Асамблея розглядала 3 альтернативні проекти нової Конституції, запропоновані цією групою, делегатами від Конгресу та Ю. Адамсом – лідером Естонської національної незалежної партії (пропозиції останнього, до речі, були взяті за основу). Центральними питаннями цих проектів стали форма правління, права і свободи людини. З урахуванням негативного ставлення до всього радянського, у тому числі й до російськомовного населення, якого в Естонії на початку 90-х років налічувалося 30%, Асамблея протягом 7-ми місяців роботи визначила наступну концепцію конституцій-

ного правопорядку. По-перше, проект Основного Закону включав елементи Конституцій 1920 і 1938 років, підкреслюючи наступництво сучасної незалежної Естонії з дорадянським порядком державності. Разом із тим у ньому Асамблея намагалася відшукати відповідний шлях розвитку взаємовідносин вищих органів влади, уникаючи слабкості парламентської демократії 1920 р. й авторитаризму 1938 р. По-друге, конститuantа зупинилася на парламентській республіці, бо вважала всенародне обрання глави держави небезпечним. Утім розробники намагалися вдосконалити класичний принцип поділу влад, властивий парламентарним формам правління, збалансувавши взаємодію законодавчої, виконавчої й судових інституцій. По-третє, конституційно-правовий статус людини було побудовано на ліберальних цінностях країн Заходу і на принципі поваги до естонської мови, культури і традицій [13, с. 111 – 139].

У своїх роздумах про роль Конституції безпосередній учасник її розробки, колишній міністр юстиції Ю. Райдла, зазначив, що вона продемонструвала свою дієздатність, забезпечивши успішний розвиток Естонії й не допустивши жодної конституційної кризи [16]. На сьогодні Конституція 1992 р. не зазнала жодної

ревізії (до речі, її текст не містить і перспективи її повного оновлення). Незважаючи на критику неконкретності формулювань положень Конституції, які надають можливості перекручувати конституційні норми залежно від політичної ситуації, у суспільстві лише точиться стримана дискусія про потребу її реформування. Одні естонські правники вважають, що існують 2 вагомі причини для її зміни: (а) розвиток естонської державності у зв'язку зі вступом до ЄС і (б) можливе запровадження прямих президентських виборів. Інші, підкреслюючи ефективність і сучасність конституційних положень, рекомендують не змінювати їх, а правильно тлумачити [18].

На відміну від вищеаналізованих країн, опрацьовування постсоціалістичного Основного Закону Болгарії 1991 р. суверенною конститувантою є традицією. Так, конституційна історія Болгарії налічує 7 Великих народних зборів (1879, 1881, 1886 – 1887, 1893, 1911, 1946 – 1949, 1990 – 1991 років). Тому цілком законною подією 1990 р. стало внесення Народними зборами (парламентом країни) поправок до затвердженого на референдумі Основного Закону 1971 р. Зокрема, його ст. 143 (ч. 2) закріпила, що його проект розглядається в редакції і в строки, визначені Великими народними

зборами. На розвиток даного конституційного положення в цьому ж році Народні збори прийняли Закон «Про вибори до Великих народних зборів» [3]. Формування цього установчого органу науковці вважають стартом трансформації болгарського суспільства й називають Болгарію єдиною країною Східної Європи, яка пов'язала перші демократичні вибори з розробкою нової Конституції. Досліджуючи результати цих виборів, М. Мілова відмічає, що для опозиції вони стали несподіваними, оскільки Болгарська соціалістична партія (правонаступник Комуністичної) одержала абсолютну більшість голосів: за пропорційною системою 47,25 % місць, а в мажоритарному суперництві – ще більше – 211 місць із 400 [9].

Зазначений Закон достатньо докладно випишує такі питання, як-то: (а) формування виборчих списків, округів і дільниць, Центральної виборчої комісії й окружних і дільничних комісій; (б) організацію передвиборчої кампанії та процедури підрахунку голосів і розподілу мандатів; (в) проведення додаткових виборів, а також підстави дострокового припинення повноважень народних делегатів та ін. Зокрема, вибори болгарської конституанти відбуваються за змішаною виборчою системою (200 делегатів за мажоритарним принципом і 200 –

по 28 багатомандатних округах) шляхом прямого, загального, рівного й таємного голосування. У Законі відбито прагнення подолати соціалістичний досвід однопартійної системи через втілення принципів ідеологічного й політичного плюралізму. Наприклад, в одномандатному окрузі реєструється необмежена чисельність кандидатів у народні представники, якими можуть бути всі болгарські громадяни, які досягли 18 років, за винятком недієзданих і тих, хто відбуває покарання у виді позбавлення волі. Право на висування цих кандидатів мають 500 виборців відповідного виборчого округу. Окремі партії та їх блоки, зареєстровані відповідно до законодавства, також висувають своїх кандидатів на посади народних представників.

Прийнята Великими народними зборами Конституція 1991 р. (ст. 158) передбачає повне оновлення й відводить вирішення цього питання до компетенції конституанти. Крім того, болгарські установчі збори врегульовують інші важливі проблеми державного значення. Так, Великі народні збори розв'язують такі питання, як зміна території Республіки, ратифікація міжнародних договорів, що передбачають дані зміни, зміна форм державного устрою й державного правлін-

ня тощо [5]. Зазначимо, що ця Конституція характеризується стабільністю, оскільки її зміни не торкнулися розподілу владних повноважень. Протягом 20 років Основний Закон зазнав ревізії 5 разів, що викликано приєднанням Болгарії до ЄС і реформами судової системи.

На підставі викладеного можемо дійти наступних висновків. По-перше, потреба в запровадженні органу установчої влади виникає в умовах конституційної реформи й застосовується як ефективний спосіб урегулювання конституційної кризи. Незважаючи на досить різні соціально-політичні, економічні та інші умови, в яких відбувається функціонування названих установ, діяльність конституант дозволяє найповніше легітимізувати становлення інституцій нового конституційного правопорядку і сприяє затвердженню засад громадянського суспільства. По-друге, не існує прямої залежності між ефективністю діяльності установчих зборів і варіантами регламентації їх статусу. Із 3-х розглядуваних нами країн лише в одній становище визначено в конституції; в інших же парламент приймає відповідний закон. Така ситуація закономірна, оскільки більшість конституцій є постійними. Установлюючи заздалегідь перспективу повної ревізії основного закону, недостатньо розвинуте

суспільство ризикує опинитися в стані перманентної конституційної невизначеності, яку можуть обернути на свою користь більш впливові політичні актори. По-третє, суттєвими ознаками, що характеризують правову природу асамблей, є принципи їх утворення й обсяг компетенції. Можна вирізнити такі варіанти введення установчих зборів: (а) шляхом прямих виборів, коли вищі органи влади не беруть безпосередньої участі в процедурі формування конституанти, і (б)

через багатоступеневі вибори, згідно з якими асамблеї утворюються з представницьких інституцій. Що стосується діапазону компетенції асамблей, то з 3-х країн лише в Болгарії, яка відрізняється тривалими традиціями діяльності Асамблеї, вона є суверенною. Натомість в Естонії й Ісландії несuverенність конституанти зумовлена необхідністю сплотити громадян навколо конституції, втілюючи у собі важливі підвалини розвитку нації.

Список літератури: 1. Act on a Constitutional Assembly // Офіційний вебсайт Конституційної Асамблеї [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stjornlagathing.is>. 2. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве / Вступ. статья *И.Ю. Козлихина*. – Спб.: Изд-во Юрид. центр Пресс, 2004. – 752 с. 3. Закон за избиране на Велико народне събрание // Офіц. вебсайт Народних зборів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.bg>. 4. *Ковриженко Д.* Необхідність впровадження Конституційної Асамблеї: Аналіт. зап. для Громадянської асамблеї України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: 5. Конституция на Република България (Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г. изм. и доп., ДВ, бр. 18 от 25.02.2005 г., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр. 78 от 26.09.2006 г. – Решение № 7 на Конституционния съд от 2006 г., бр. 12 от 6.02.2007 г.) // Офіційний вебсайт Народних зборів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.bg>. 6. Constitution of Republic of Iceland (No. 33, 17 June 1944, as amended 30 May 1984, 31 May 1991, 28 June 1995 and 24 June 1999) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.government.is/constitution>. 7. *Медушевский А.Н.* Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2002. – 512 с. 8. *Медушевский А.Н.* Теория конституционных циклов. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 574 с. 9. *Мілова М.* Роль виборів у політичних процесах сучасної Болгарії [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua>. 10. *Nysten-Haarala S.* Development of Constitutionalism and Federalism in Russia: Interim Report IR-00-042 11 July 2000 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiasa.ac.at>. 11. *Нустен-Хаарала С.* Сравнение политических органов конституций России и балтийских стран – культурная обусловленность или стечение обстоятельств // Мир России. – 2004. – № 3. – С. 131 – 160. 12. *Олль А.* Эстония под оккупацией тоталитарного режима и восстановление открытого общества [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.eihr.ee/texts/est_rus.doc. 13. *Pettai V.* Estonia: positive and negative institutional engineering // Democratic consolidation in Eastern Europe / Vol. 1. Institutional engineering / Ed. by J. Zielonka. – Oxford: University Press, 2001. – P. 111 – 139. 14. О государственной независимости: Постан. Верхов. Совета Эстонии // [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.estemb.ru>. 15. Про підтримку ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї: Указ Президента України № 224/2011 // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>. 16. *Райдла Ю.*

Министром юстиції Естонії я став в 32 роки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/gu/press-centre/legal-style/lis-48/>. 17. Речицький В. Втілюючи принципи верховенства права: політико-правовий коментар положень Рішення Конституційного Суду України у праві про додержання процедури внесення змін до Конституції України // Вісн. Конституц. Суду України. – 2010. – № 6. – С. 142 – 150. 18. Середенко С. Коментарій к заявленню судьи Европейского суда по правам человека Р. Марусте о возможности изменения Конституции Эстонии [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hot.ee/russconference>. 19. Сравнительное конституционное право / Отв. ред. В.Е. Чиркин. – М.: Манускрипт, 1996. – 729 с. 20. The results of the Constitutional Assembly election [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://icelandreview.com/icelandreview/daily_news. 21. Хабриева Т.Я., Чиркин В.Е. Теория современной конституции. – М.: Норма, 2005. – 320 с. 22. Шаповал В. Феномен конституции в контексте отечественной политико-правовой «мифологии» // Зеркало недели. – 2008. – № 29 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/newspaper/articles>.

РОЛЬ УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ В УСЛОВИХ КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕФОРМЫ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИК БОЛГАРИЯ, ЭСТОНИЯ И ИСЛАНДИЯ) **Закоморная Е.А.**

Обоснована роль учредительного собрания в условиях конституционной реформы. Раскрыто предназначение этой институции как способа урегулирования конституционного кризиса. Рассмотрены особенности конституционно-правового регулирования статуса конституанта Болгарии, Эстонии и Исландии. Выявлена взаимосвязь способа формирования и объема компетенции ассамблей и уровня демократических преобразований в этих странах.

Ключевые слова: конституционная ассамблея, конституанта, конституция, конституционная реформа, конституционный статус.

THE ROLE OF CONSTITUENT ASSEMBLY IN CONDITIONS OF CONSTITUTIONAL REFORM (ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA, THE ESTONIAN REPUBLIC AND THE REPUBLIC OF ICELAND) **Zakomornaja E.A.**

The role of constituent assembly in conditions of the constitutional reform has been proved. The essence of this institution as the way of regulating the constitutional crisis has been stated. The features of the constitutional regulation of the constituent status of Bulgaria, Estonia and Iceland have been considered. The correlation of the way of formation and amount of the competence of assemblies and the state of democracy transformations in these countries have been exposed.

Key words: the constituent assembly, the constituante, the constitution, the constitutional reform, the constitutional status.

Надійшла до редакції 17.03.2011 р.